

Gondolatok Bruder Emese *Kik a szegények Európában?* című tanulmánya kapcsán

Bruder Emese írása a szakpolitika-alkotás szempontjából és statisztikailag is fontos kérdéssel foglalkozik. Szükség van olyan jó – releváns, egyértelmű, széles körben érthető és elfogadott, robusztus és statisztikai értelemben validált, nemzetközileg összehasonlítható, elérhető és nyomon követhető¹ – mutatószámokra, amelyek a szegénység számokban részben nehezen kifejezhető jellegzetességét mutatják, s utalnak – akár egy kompozit mutatóban is – annak összetett voltára.

A szegénység az Európai Unió szociális dimenziója erősödésével és a félidejéhez közeledve frissítés előtt álló EU2020 stratégia kapcsán is az unió egyik központi témájává vált. A vele foglalkozó szakpolitikák alkotása immár uniós figyelmet kap, s az unió szakpolitikai bővülésének, gazdagodásának további lehetőségét vetíti előre. Az EU2020 stratégia ún. szegénységcélja a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők számának 2008-hoz képest mintegy 20 milliós (ezen belül Magyarországon mintegy 460 000-es) csökkentését tűzi ki célul. A cél teljesülését az unió az ún. AROPE (*At Risk of Poverty or Social Exclusion* – a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség által veszélyeztetett népesség aránya) komplex mutatóval méri, mely három tényezőből – melyek önmagukban is fontos indikátorok – áll. Az Európai Bizottság 2001 decemberében fogadta el az ún. laeken-i indikátorokat abból a célból, hogy európai szinten, összehasonlítható mérőszámokkal mérje a szegénység és a szociális kirekesztődés sokdimenziós jelenségét. A laeken-i indikátorok tehát egy (szak)politikai megrendelésre született szakmai válasznak tekinthetők. A kompromisszumos megoldásként, az un. nyitott koordináció módszerével, hosszas egyeztetés alapján létrejött, és minden részvevő ország szakmai és (szakma)politikai érdekeit figyelembe vevő mutatók ebből fakadóan nem válaszolnak minden – akár jogosan felmerülő – szakmai felvetésre. Az adatok forrása az EU-SILC (*Statistics on Income and Living Conditions*) felvétel, amely a lakosság jövedelmi helyzetét és életkörülményeit évente vizsgálja (Magyarországon a KSH által). Az AROPE-mutató tartalmaz anyagi és nem anyagi típusú indikátorokat is. A társadalmi kirekesztődés az anyagi szegénység – Bruder Emese által is használt – fogalmánál tágabb, s nemcsak jövedelemhiányt jelent, hanem társadalmi elszigetelődési folyamatot, szociális hátrányok sorozatát is, melynek „eredményeképp”, idővel, az egyén relatív szegénnyé válhat. Azon személyek vannak kitéve a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség kockázatának, akik esetében a három tényező közül legalább az egyik fennáll:

- relatív jövedelmi szegény (AROP, *At Risk of Poverty*): olyan háztartásban él, ahol a háztartás jövedelme nem éri el a medián ekvivalens jövedelem 60%-át (relatív szegénységi küszöb);

¹ Az indikátorok megfelelőségének összegyűjtött kritériumait ld. pl. *Javaslat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia monitoring rendszerére* TÁRKI, Budapest, 2012. (8. o.).

- súlyosan deprivált (*Severe Material Deprivation*, SMD): meghatározott kilenc fogyasztási tétel közül legalább négyről anyagi okból lemondani kényszerül;
- nagyon alacsony munkaintenzitású (LWI, *Low Work Intensity*) háztartásban él, ahol a munkaképes korú (18 és 59 év közötti) személyek az előző évben a lehetséges munkaidejük kevesebb, mint 20 %-át töltötték munkával.

Sajnálatos, hogy – miközben meglehetősen ismert fogalomról van szó – a szerző egyáltalán nem foglalkozik az AROPE-mutatóval és annak szakpolitikai történelmével, pedig ez akár (a jórészt indokolatlanul hagyott) aggályai jó részére is választ adna.² Ehhez kapcsolódóan fájóan hiányzik a cikk szerzőjének saját megoldása AROPE-val való összevetése is. A szerző nem ismeri fel – avagy nem említi ezen felismerését –, hogy az ő – vélt – szegénység-fogalmának tartalmilag leginkább ez felel meg, hiszen az AROPE mint összetett indikátor alakulásában szempont a deprivációs mutató is. Annál is inkább szomorú ez a hiányosság, mivel a tanulmány első részében a szerző következtetlenségül használja a szegénység és a jövedelmi szegénység fogalmakat, s ennek kapcsán von le téves következtetéseket. További következtetlenség, hogy a „szegénységi küszöb” kifejezés csak a jövedelmi szegénység tekintetében értelmezhető könnyen, az anyagi depriváció esetében – lévén, hogy nem meghatározott a javak köre, aminek okvetlenül meg kell lennie a háztartásban – aligha.

A szerző saját megközelítése eredményeképp egy az AROPE-hoz hasonló, a jövedelmi szegénységet és az anyagi deprivációt egyaránt tartalmazó mutatót kapunk. S bár öröndetes a SILC-ből kinyerhető egyéb adatok használata, az anyagi deprivációs mutató értékének csekély csökkenésére nem kapunk választ, illetve azt sem tudjuk meg, hogy miért van értelme egy olyan módosított mutató használatának, mely az országok szegénységi sorrendjében nem hoz változást.³ Továbbá magyarázatra vár az a kérdés, hogy a szerző által javasolt anyagi deprivációs mutatóban szereplő új tényezők miért nem hoznak csökkenést? Továbbmenve – és egyetértve Havasi Évával – szintén felmerül az egyes deprivációs tételek közti súlyozás szükségessége is. Összességében nem tudjuk meg tehát, hogy mitől jobb, mitől teljesebb, s mitől találkozik inkább az (egyébként meg sem fogalmazott) elvárásainkkal az új szegénység mutató. A szerző saját megoldása – ahogy Krémer Balázs is megállapítja – nem reflektál a korábbi, általa említett, kritikákra sem.

A téma tárgyalásakor kimarad egy logikai lépés, amikor – kapcsolódva Krémer Balázs észrevételéhez – magának az alapfogalomnak, a szegénységnek a meghatározása és különböző megközelítései ismertetése is elmarad,⁴ pedig ennek figyelembe vétele a szerző által valamelyest ismertett szakirodalom értékelésénél hasznos lett volna. Mindazonáltal, nem tudatosan és csak közvetett módon, a szegénység mint főfogalom meghatározása mégis megtörténik, hiszen a szerző több helyen egyértelmű szinonimaként használja a nélkülözést (és ellentétként a jómódot). Ugyanakkor nem tér ki ennek tartalmára (miben való nélkülözés?), s korántsem evidens, hogy a párhuzam általánosan is elfogadható. Az ENSZ által használt⁵ meghatározást alapul véve a szegénység a lehetőségek (döntési szabadság

2 Elképzelhető, hogy ennek terjedelmi okai vannak, melyre ugyanakkor fel lehetett volna hívni az olvasó figyelmét. A cikkben a laeken-i indikátorokra csupán utalás történik.

3 Ugyanakkor öröndetes, hogy a szerző által bevezetett ún. új szegénységmutató módszertanilag megfelelő (ld. korábbi utalás).

4 Ld. pl. a <http://en.wikipedia.org/wiki/Poverty> (2014-04-30) oldalt közel kétszáz hivatkozással!

5 http://www.un.org/esa/socdev/undp/documents/ydiDavidGordon_poverty.pdf

és ténylegesen rendelkezésre álló – anyagi vagy egyéb anyagi jellegű – lehetőségek) hiányát jelenti, mely állapot emberhez méltatlan és a társadalomban való tényleges részvételt is megakadályozza. A szegénységet tehát fel kell számolni, de legalábbis csökkenteni. Egy-egy ember szegénységben való létének értékelése – pláne a homogénnek aligha tekinthető EU-ban – ugyanakkor korántsem egyértelmű. Az egymástól igencsak különböző európai társadalmakban a szegénység értékelését befolyásolja az adott ország értékrendje és társadalm szerkezete, kultúrája, mely tükröződik a szegénység – akár szubjektív – felfogásaiban és anyagi elemeiben is. Akár a szerző ki nem fejtett gondolatmenetéből is levezethető, hogy a szegénység egy-egy társadalmon belül nem homogén: más például az idősek és fiatalok, s más a tanultak-alulképzettek szegénysége, s a szegénységről alkotott személyes képünk és a szubjektív szegénységünk az életállapottal is változik. Összegezve tehát a szegénység más megközelítéseire is érdemes lenne legalább az utalás szintjén kitérni a cikkben. Ez annál inkább így van, mivel a jelenlegi magyar kormányzati szakpolitika (is) törekszik az emberek anyagi gazdagságán túlmutató (de azt is magába foglaló) jólét/életszínvonal biztosítására, melyet a gazdagságon kívüli más ismert tényezők is befolyásolnak.

Összefoglalóan: a szegénység vizsgálatának kapcsolódnia kell mindazon megközelítésekhez, amelyek az emberek jólétét a gazdasági teljesítménytől eltérő módokon is, azt kiegészítően kívánják vizsgálni.⁶ Az emberek jólétének – melynek egyik pillanatnyi, bár sajnálatosan elég sokakra alkalmazható, jellemzője a szegénység – növelése a mindenkori kormányzatok feladata és célja. Ugyanakkor – némiképp újfent csatlakozva Krémer Balázs gondolatához – az európai szintű megközelítés alkalmazása a jövedelmi szegénység vizsgálatakor egyelőre túl ambiciózus, tekintettel arra, hogy az unió 28 tagországa között a polgárok jellemző értékrendjét, céljait, és az ország kultúráját tekintve – melyek további vizsgálata szükséges – nagy különbségek tapasztalhatók. Így a szerző által említett egységes európai normarendszer, melyhez mindenki konvergálna, sem létezik, s ez az EU által is igencsak közvetett módon kifejezett elvárás. Az unió mint államok feletti szervezet még nagyon fiatal, tagjainak majd’ fele 10 éven belül csatlakozott, ezért annak tagjaitól egységes kultúrát elvárni kissé korai. Manapság annak is örülünk, ha valamennyire működik mint gazdasági egység. Mindazonáltal a szerző próbálkozása, újítása tudományosan mindenképp érdekes és megelőzi korát.

6 Ld. pl. Gáspár Tamás: *A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei*, Statisztikai Szemle 2013/1., http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_01/2013_01_077.pdf. Nagy mintás mérésnént Magyarországon úttörőnek számít a KSH szubjektív jólétre vonatkozó vizsgálata, ld. *Érdekessegek a szubjektív jólét (well-being) magyarországi vizsgálatából* Statisztikai Tükör 2014/2., http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/szubjektiv_jollet.pdf.